

Aleg 98

Sprawozdanie

Wydziału krajowego o krajowej średniej szkole rolniczej i folwarku
w Czernichowie za rok 1912|13.

Wysoki Sejmie!

Z początkiem roku szkolnego zaszła potrzeba zmiany kierownika krajowego zakładu w Czernichowie. Dotychczasowy dyrektor tej szkoły p. Feliks Sikorski, spowodowany uporczywą i odnawiającą się słabością, wniósł prośbę do Wydziału krajowego o przeniesienie go w stały stan spoczynku. Uwzględniając słuszne powody tej prośby, zwolniliśmy p. Sikorskiego od obowiązków kierownika zakładu, a przy przejściu na emeryturę, policzywszy mu 26 lat służby spędzonej w krajowych zakładach naukowych, wyznaczaliśmy mu roczną płacę emerytalną w kwocie 5.280 koron. Na opróżnione stanowisko dyrektora szkoły powołał Wydział krajowy prowizorycznie Dr. Pawła Mazurka, pełniącego od kilku lat obowiązki nauczycielskie w jednym z c. k. gimnazyów lwowskich, a posiadającego odpowiednie kwalifikacje na to stanowisko, gdyż oprócz gruntownego przyrodniczego wykształcenia miał sposobność nabycia potrzebnych wiadomości z rolnictwa i hodowli, zajmując się gospodarstwem na własnym kawałku ziemi, i uzupełniając te wiadomości jednorocznymi studiami teoretycznymi w wyższych zakładach rolniczych za granicami kraju, bezpośrednio przed objęciem obowiązku dyrektora w krajowej szkole w Czernichowie.

Al. 1. W załączonem sprawozdaniu Dyrekcyi znajdzie Wysoki Sejm najważniejsze szczegóły o zakładzie, świadczące, że szkoła w tym czasie rozwijała się normalnie i wykazywała rezultaty z nauczania odpowiednie. Z początkiem roku szkolnego liczba uczniów w tym Zakładzie dochodzi zawsze do najwyższej cyfry 62 uczniów, gdyż tylu tylko internat pomieścić może. Zazwyczaj kilkunastu uczniów zgłaszających się bądź na miejsce funduszowe lub do egzaminu wstępnego, dla braku miejsc nie mogą być przyjęci. Napływ uczniów pochodzących z Galicyi, powoli, ale stale wzrasta. Przeważnie są to kandydaci, nie posiadający dostatecznych środków do uiszczania przepisanych należności za utrzymanie w szkole. Wielu z nich, nie otrzymawszy wolnego miejsca funduszowego, nie może korzystać z tego krajowego zakładu. Wydział krajowy od dawna nabrał przekonania, że cztery miejsca funduszowe w tejszkole są niewystarczające, i że trzeba ich ilość podwyższyć, aby ułatwić dostęp uboższej młodzieży, pochodzącej z Galicyi. Dlatego po myśli niejednokrotnie już wyrażanej intencji Komisji gospodarstwa krajowego, wstawiliśmy już do budżetu na r. 1913 kredyt na dalsze cztery miejsca funduszowe w krajowej szkole Czernichowskiej, a Wysokiemu Sejmowi przy niniejszem sprawozdaniu przedkładamy powyższy wniosek do uchwalenia.

W składzie grona nauczycielskiego, oprócz dyrektora, zaszyły jeszcze w ciągu roku szkolnego następujące zmiany. W r. 1912 zmarł Bolesław Rugiewicz, nauczyciel ekonomii i administracji, z końcem zaś roku szkolnego 1912/13 wniósł prośbę p. Konrad Kuhl, nauczyciel budownictwa i inżynierii o przeniesienie go w stały stan spoczynku.

Na posadę nauczyciela ekonomii i administracji, zmuszeni byliśmy dwukrotnie rozpisać konkurs. Ponieważ pierwszy konkurs dodatniego rezultatu nie przyniósł, przeto szkoła przez ubiegły rok szkolny musiała przy nauce tych przedmiotów korzystać z docentów, dojeżdżających z Krakowa, mianowicie: Dr. Surzyckiego i dr. Kumanieckiego. Dopiero po dłuższych staraniach udało się wyszukać odpowiednio uzdolnionego kandydata na tę posadę w osobie Dr. Wiktora Schrama, ukończonego agronoma i posiadającego dostateczną już praktykę gospodarską w kraju i za granicą, który począwszy od nowego roku szkolnego 1913/14 objął w szkole Czernichowskiej posadę nauczyciela ekonomii i administracji.

Na miejsce p. Kuhla, którego przenieśliśmy w stały stan spoczynku, wyznaczając mu emeryturę w sumie 4.928 rocznie koron, zamianował Wydział krajowy na podstawie rozpisane go konkursu, nauczycielem budownictwa wiejskiego i inżynierii, Dr. Tadeusza Gołogurskiego, asystenta tego przedmiotu na Studium rolniczym w Krakowie.

Wreszcie, po wysłużeniu pełnych 30 lat służby, przenieśliśmy w stały stan spoczynku, Mieczysława Rożańskiego prefekta internatu, wyznaczając mu emeryturę w kwocie 3.000 koron. Posady trzeciego prefekta na razie uważaliśmy za stosowne nie obsadzać, być może, że okaże się dla prowadzenia internatu zbędną, tembardziej, że trzeci prefekt przeważnie używany był przez Dyrekcyę szkoły do czynności administracyjnych, zwłaszcza do nadzoru przy robotach adaptacyjnych.

Ważną rzeczą w szkole połączonej z internatem jest należyte prowadzona restauracja. Częstokroć wewnętrzny spokój i regularny tryb życia internatowego w wysokiej mierze zawisł od zdrowego i punktualnego podawania jadła. Od dłuższego szeregu lat restauracyę w Czernichowie prowadzi w przedsiębiorstwie p. Leopold Zych, a w ciągu tego czasu wywiązywał się ze swego zadania należyte ku zadowoleniu Dyrekcyi i bez głośniejszych skarg i uzaleń stołowników. Skutkiem znaczniejszego podrożenia artykułów spożywczych w ostatnich latach, przedsiębiorca nie mógł na dotychczasowych warunkach dzierżawnych prowadzić dalej restauracyi w Czernichowie, prosił zatem Dyrekcyę i Wydział krajowy o zwolnienie go z obowiązującego go kontraktu lub podwyższenia ryczałtu za wyżywienie. Wydział krajowy uznawszy żądania restauratora za słuszne, a pragnąc utrzymać z nim na dalsze lata stosunek dzierżawny postanowił zmienić kontrakt i oprzeć go na dogodniejszych warunkach dla restauratora. Wypadało: bądź podnieść ryczałt miesięczny za całkowite wyżywienie jednego ucznia, bądź też pozostawiając ten sam jak dotychczas, zredukować normę żywienia przez ograniczenie potraw mięsnych. Wydział krajowy wybrał tę drugą alternatywę, nie chcąc podwyższać dotychczasowych opłat, wyznaczonych za utrzymanie wychowanków w Czernichowie, tembardziej, że pewna redukcya potraw mięsnych zwłaszcza na kolacyę była również wskazaną ze względów higienicznych. Po nadto przyznaliśmy p. Zychowi jednorazowe odszkodowanie za rok ubiegły w kwocie 1.500 koron z oszczędności, jakie wykazywał kredyt na wyżywienie uczniów.

Wysoki Sejm w budżetach na r. 1912 i 1913, uchwalił kredyt nadzwyczajny po 12.000 K razem 24.000 K na budowę domu mieszkalnego dla lekarza zakładowego. Rozprawa ofertowa wykazała jednak, że za tę cenę przy obecnej drożźnie budowlanej odpowiedniego domu postawić nie można. Najniższa oferta przedsiębiorcy Hroboniego opiewała na 32.200 K, i tę ofertę Wydział krajowy zmuszony był zatwierdzić. Budowa została w ciągu lata r. 1913 ukończoną.

W wniosku III, jaki przedkładamy Wysokiemu Sejmowi, uznaliśmy za potrzebne wstawić skromną podwyżkę w dodatku pięcioletnim dla kasyera, a zarazem rachmistrza w Czernichowie, mianowicie z dotychczasowych 240 na 300 koron. Kasyer w Czernichowie ma czynności obowiązkowych dosyć, a na podwyższenie poborów swoich w zwykłej drodze awansu liczyć nie może.

Folwark.

Rok ubiegły, tak niekorzystny dla gospodarstw w kraju, w gospodarstwie folwarku Czernichowskiego, nie zaznaczył się znaczniejszym niedoborem, gdyż gospodarstwo, to dochody swoje przeważnie czerpie z lasu i z wikliny. Przeciwnie

dochód z obory, a zwłaszcza ze sprzedanego mleka, wzrósł w ostatnim roku i jest nadzieja, że wzrost ten da się uzyskać i w następnych latach, dzięki większej mleczności i wyższej cenie mleka.

Dzierżawę wyrębu wikliny w Czernichowie oddaliśmy na dalsze trzecie 1913—1915 ponownie na tych samych warunkach kraj. Związkowi przemysłowemu we Lwowie. Dzierżawę zaś pieca wapiennego i kamieniołomów Maciejowi Mączce, jednakże przedsiębiorstwo to nie przynosi folwarkowi Czernichowskiemu spodziewanych korzyści. Być może, że będzie wskazanem piec zamknąć, czekając na korzystniejsze warunki, jakie nastaną z chwilą wybudowania mostu na Wiśle pod Czernichowem.

Na podstawie niniejszego sprawozdania raczy Wysoki Sejm uchwalić:

1. Sejm przyjmuje do wiadomości sprawozdanie, Wydziału krajowego o krajowej średniej szkole rolniczej i folwarku w Czernichowie za rok 1912/13.

2. Sejm podwyższa liczbę miejsc funduszowych w krajowej średniej szkole rolniczej w Czernichowie z dotychczasowych czterech na ośm.

3. Sejm podwyższa dotychczasowe dodatki pięcioletnie w etacie kasyera a razem rachmistrza w Czernichowie z kwoty dwieście czterdzieści (240) na trzysta (300) koron rocznie.

Z Rady Wydziału krajowego Królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z Wielkiem ; Księstwem Krakowskiem.

Marszałek krajowy :

Adam Gołuchowski w. r.

Sprawozdawca :

Dr. Tadeusz Pilał w. r.

Członek Wydziału krajowego.

L. 807.

Czernichów, dnia 26. sierpnia 1912.

Sprawozdanie

Dyrekcji krajowej średniej szkoły rolniczej w Czernichowie
za rok szkolny 1911/1912.

Kuratorya szkoły.

- 1) Antoni hr. **Wodzicki**, ck. tajny Radca, poseł na Sejm krajowy, właściciel dóbr, członek Kuratoryi szkoły ze strony Komitetu krakowskiego c. k. Towarzystwa rolniczego, prezes Kuratoryi.
- 2) Dr. Adam **Fedorowicz**, ck. Radca Dworu, delegat ck. Namiestnika w Krakowie, właściciel dóbr, członek Kuratoryi ze strony ck. Rządu.
- 3) Dr. Emil **Godlewski** senior, profesor Uniwersytetu krakowskiego, były dyrektor Studium rolniczego w Krakowie, członek czynny krakowskiej Akademii umiejętności, członek Kuratoryi ze strony Wydziału krajowego.
- 4) Jan Feliks **Sikorski**, dyrektor szkoły, członek referent (patrz grono nauczycielskie).
- 5) Jan **Skalski**, kasyer Rady powiatowej krakowskiej, sekretarz Kuratoryi szkoły.

Grono nauczycielskie.

Dyrektor.

- 1) Jan Feliks **Sikorski**, dyplomowany agronom, były asystent i docent krajowej Akademii rolniczej w Dublanach, członek referent Kuratoryi szkoły, członek Rady powiatowej krakowskiej, członek Kółek ziemian i Komisji praktyk przy Kółkach ziemian, nauczyciel chemii rolnej i rolnictwa, przewodniczący grona nauczycielskiego, przełożony internatu i zakładów krajowych w Czernichowie, udzielał nauki w 3 godzinach tygodniowo w półroczu zimowem i 4 w półroczu letniem.

Profesorowie.

- 2) Ks. Władysław **Jelonek**, kapelan i katecheta, kanonik tyt., nauczyciel religii i języka polskiego, prefekt internatu szkolnego, zawiadowca kaplicy zakładowej i biblioteki szkolnej, udzielał nauki w 11 godzinach tygodniowo w półroczu zimowem i w 9 godzinach w półroczu letniem.

3) **Konrad Kuhl**, inżynier architekt, były asystent ck. szkoły politechnicznej we Lwowie i ck. szkoły realnej we Lwowie, nauczyciel mechaniki rolniczej, budownictwa wiejskiego, miernictwa, niwelacji i melioracji rolnych, geometrii wykresłnej i geometrii, zawiadowca zbiorów mechaniki rolniczej i budownictwa, udzielał nauki w 13 godzinach tygodniowo w półroczu zimowym i w 12 godzinach w letniem.

4) **Leon Nowakowski**, Dr. filozofii, były nauczyciel szkół średnich rządowych w Królestwie Polskiem, były kierownik szkoły technicznej w Lublinie, nauczyciel botaniki, zoologii, mineralogii i fizyki, zawiadowca zbiorów przyrodniczych i fizyki, oraz ogrodu botanicznego szkolnego, udzielał nauki w 14 godzinach w półroczu zimowym, a w 14 godzinach w letniem.

5) **Józef Zawadzki**, dypl. agronom i inż. technolog, były kierownik Stacji doświadczalnej rolniczej w Kutnie, były inspektor rolniczy przy Komitecie ck. Towarzystwa rolniczego w Krakowie, nauczyciel chemii, technologii rolniczej i matematyki, zawiadowca pracowni chemicznej i technologicznej, udzielał nauki chemii, technologii i matematyki w 11 godzinach tygodniowo w półroczu zimowym i w 15 godzinach w letniem.

6) **Zygmunt Jaworski**, Dr. filozofii, były asystent prof. Dra Adametza, właściciel dóbr Kossowa i Nowe dwory, nauczyciel anatomii i fizjologii zwierząt, hodowli zwierząt i mleczarstwa, zawiadowca zbiorów anatomicznych, hodowlanych i mleczarskich, udzielał nauki w 11 godzinach tygodniowo w półroczu zimowym i w 10 w letniem.

7) **Bolesław Rugiewicz**, dypl. agronom, były sekretarz Redakcyi „Encyklopedyi rolniczej w Warszawie“, były administrator dóbr, nauczyciel ekonomii, administracyi i organizacyi gospodarstw oraz rachunkowości i statystyki, zawiadowca zbiorów administracyi, nie udzielał nauki z powodu ciężkiej choroby, zmarł dnia 18 kwietnia 1912

8) **Henryk Maciejewski**, nauczyciel rolnictwa i administracyi, ustaw agrarnych, zawiadowca muzeum rolniczego, pracowni rolniczej i półka demonstracyjnego szkolnego, udzielał nauki w 10 godzinach tygodniowo w półroczu zimowym i w 14 w letniem.

9) **Tadeusz Mendrys**, Dr. filozofii, były nauczyciel Seminaryum nauczycielskiego męskiego w Krakowie, nauczyciel języka polskiego, niemieckiego, geografii i historii, zawiadowca zbiorów geograficznych, udzielał nauki w 14 godzinach tygodniowo w półroczu zimowym i w 14 w letniem.

Docenci.

10) **Stanisław Remin**, zarządca lasów hr. Tenczyńskiego, administrator gospodarstwa lasowego w Czernichowie, zawiadowca zbiorów dla nauki leśnictwa, nauczyciel encyklopedyi leśnictwa, udzielał nauki w 3 godzinach tygodniowo w półroczu letniem.

11) **Kazimierz Rutkowski**, Dr. med., c. k. weterynarz powiatowy, nauczyciel weterynaryi, zawiadowca zbiorów weterynaryjnych, udzielał nauki w 2 godzinach tygodniowo przez obydwia półrocza.

12) **Gustaw Malinowski**, Dr. med., lekarz zakładowy, nauczyciel higieny i nauki pomocy w nagłych wypadkach, udzielał nauki w 1 godzinie tygodniowo w półroczu letniem.

13) **Kazimierz Kumaniecki**, Dr. filozofii, udzielał nauki w zastępstwie prof. Bolesława **Rugiewicza** statystyki i ekonomii społecznej w 4 godzinach tygodniowo w półroczu letniem.

Nauczyciel instruktor do robót praktycznych.

14) **Kazimierz Biliński**, dypl. agronom, były administrator dóbr, zarządca folwarku i nauczyciel-instruktor do robót praktycznych, udzielał nauki w 6 godzinach tygodniowo przez obydwia półrocza, a nadto w zastępstwie prof. **Rugiewicza** udzielał p. Biliński rachunkowości w 2 godzinach tygodniowo w II. półroczu.

Prefekci internatu.

15) Mieczysław **Różański**, były nauczyciel szkół ludowych, były nauczyciel krajowej niższej szkoły rolniczej w Kobiernicach, prefekt internatu, pomocnik administracyjny dyrektora zakładu.

16) Bronisław **Trepka**, abs. fil., były zastępca nauczyciela w c. k. gimnazjum w Wadowicach, prefekt internatu.

17) Józef **Kowalski**, abs. fil., prefekt internatu, pomocnik bibliotekarza szkolnego.

Lekarz zakładowy.

Gustaw **Malinowski**, Dr. med., zarządzający infirmerią szkolną j. w.

Kancelarya dyrekcyi.

Dyrektor: Jan Feliks **Sikorski** j. w.

Kasyer: Jan **Terlikiewicz**.

Pisarz: Regiusz **Mierzwiński**.

Ogrody zakładowe.

Ogrodnik: Jan **Białobok**, zawiadujący ogrodem szkolnym, sadem i ogrodem warzywnym, wreszcie parkiem szkolnym i plantacyami łozy koszykarskiej.

Pomocnik ogrodnika: Antoni **Sulek**.

Wizytacje zakładu.

W okresie roku szkolnego 1911/1912 odbyli wizytacje następujący przedstawiciele władz szkolnych:

16 i 17 listopada 1911 Konstanty **Jasiński**, sekretarz Wydziału krajowego, inspektor szkół rolniczych.

26 i 27 lutego 1912 Konstanty **Jasiński** j. w.

30 kwietnia i 1 maja 1912 Konstanty **Jasiński** j. w.

W czerwcu 1912 profesor Dr. Emil **Godlewski** j. w.

Władysław **Struszkiewicz**, c. k. Radca Dworu przy c. k. Ministerstwie rolnictwa.

13 lipca 1912 Konstanty **Jasiński** j. w., Profesor Dr. Emil **Godlewski** j. w.

14 lipca 1912 Konstanty **Jasiński** j. w., Dr. Adam **Fedorowicz** j. w.

Ważniejsze rozporządzenia władz szkolnych.

Dekretem z dnia 16 września 1911 L. 122.623 nadał Wydział krajowy uczniowi roku III. Janowi **Myszkowskiemu** stypendyum z funduszu ś. p. Agenora Gołuchowskiego o rocznych 400 koron.

Dekretem z dnia 19 września 1911 L. 122.155 nadał Wydział krajowy miejsce funduszowe uczniowi roku I. Stanisławowi **Tokarzewskiemu**.

Rozporządzeniem z dnia 10 października 1911 L. 129.410 Wydział krajowy zezwala prefektowi p. Józefowi **Kowalskiemu** na uczęszczanie na wykłady w szkole czernichowskiej i na zdawanie egzaminów.

Dekretem z dnia 9 marca 1912 L. 9775 Wydział krajowy nadaje Kazimierzowi **Gałeckiemu** uczniowi roku II. stypendyum z fundacyi im. Napoleona Jeleńskiego o rocznych 400 koron.

Rozporządzeniem z dnia 12 marca 1912 L. 31.511 Wydział krajowy stabilizuje p. Kazimierza **Bilińskiego** na posadzie zarządcy folwarku i nauczyciela robót praktycznych.

Dekretem z dnia 15 marca 1912 L. 31.523 Wydział krajowy podwyższa pobory profesorom od 1 stycznia 1912, a mianowicie przyznaje płacę zasadniczą w kwocie 3600 koron.

Dodatek aktywalny 600 koron.

Pięciolecia à 500 koron.

Dekretem z dnia 15 marca 1912 L. 159.902 Wydział krajowy nadaje stypendium z fundacji ś. p. Tomasza Bodziocha o rocznych 200 koron uczniowi roku II. **Józefowi Kopciowi**.

Dekretem z dnia 15 marca 1912 L. 31.512 Wydział krajowy przyznaje b. prof. Dr. Leszkowi **Dziamie** emeryturę w kwocie rocznej 1680 koron od dnia 1 lutego 1910 roku.

Dekretem z dnia 23 kwietnia 1912 L. 57.798 przyznaje Wydział krajowy prof. Konradowi **Kuhlowi** czwarty dodatek pięcioletni w kwocie 500 koron od dnia 25 maja 1912.

Rozporządzeniem z dnia 27 czerwca 1912 L. 86.442 Wydział krajowy odpisał z należności szkolnych uczniom roku III. Aleksandrowi **Freytagowi** 200 koron i Romanowi **Szydłowskiemu** 400 koron

Rozporządzeniem z dnia 24 maja 1912 L. 59.824 Wydział krajowy odpisał z należności szkolnych uczniowi roku III. **Józefowi Sikorskiemu** 225 koron za II. półrocze.

Dekretem z dnia 26 kwietnia 1912 L. 153.166 Wydział krajowy nadaje 4 stypendya z funduszu im. Prus Petryczyna, każde po 250 kor. rocznie uczniom II. roku, a mianowicie: Michałowi **Głowackiemu**, Kazimierzowi **Gałęckiemu**, **Józefowi Kopciowi** i Tadeuszowi **Krajewskiemu**.

Rozporządzeniem z dnia 18 czerwca 1912 L. 86.868 Wydział krajowy przyznaje 800 koron prof. Henrykowi **Maciejewskiemu** na podróż naukową za granicę

Dekretem z dnia 6 sierpnia 1912 L. 90.562 Wydział krajowy przyznaje prefektowi p. Mieczysławowi **Różańskiemu** dodatek osobisty w kwocie 400 koron i pozostawia w służbie, pomimo wysłużonej emerytury.

Dekretem z dnia 3 lipca 1912 L. 96.630 przyznaje kasyerowi p. Janowi **Terlikiewiczowi** trzeci dodatek pięcioletni w kwocie 240 koron, począwszy od 1 lipca br.

Dekretem z dnia 13 sierpnia 1912 L. 122.752 Wydział krajowy powierza Zarząd szkoły profesorowi II. gimnazjum we Lwowie Dr. Pawłowi **Mazurkowi**.

Dekretem z dnia 14 sierpnia 1912 L. 114.839 Wydział krajowy zwalnia p. Dyrektora Jana Feliksa **Sikorskiego** od dalszego pełnienia obowiązków służbowych i przyznaje mu emeryturę w kwocie 5280 koron za 26 lat służby.

Prace grona nauczycielskiego.

Grono nauczycielskie odbyło w ciągu roku szkolnego 1911/1912 16 posiedzeń, z czego 13 zwyczajnych, a 3 nadzwyczajnych. Przedmiotem pierwszych były klasyfikacje miesięczne uczniów, sprawozdania z egzaminów wstępnych, półrocznych i rocznych, sprawy polecenia uboższych uczniów do uwolnienia od opłaty czesnego i na stypendya. Na drugich przedewszystkiem sprawy pedagogicznej natury.

Frekwencja uczniów.

W roku sprawozdawczym 1911/1912 wniesiono 48 podań o przyjęcie do szkoły. Z tych przyjęto bez egzaminu 16, jako posiadających wymagane kwalifikacje, zaś 9, na podstawie egzaminu wstępnego, razem 25.

Na rok II. zapisało się 20 uczniów, a na rok III. 18, razem więc wszystkich uczniów na początku roku szkolnego było 63.

Przygotowanie nowoprzyjętych uczniów było, jak i w latach poprzednich bardzo nierównomierne, wskutek czego praca pedagogiczna nad uczniami była bardzo utrudniona, a i rezultat tejże nie mógł być zadawalniający. Ten brak przygotowania umysłowego niżej podpisana Dyrekcyja objaśnia tem, że do szkoły tutejszej przychodzą przeważnie tacy uczniowie, którzy bądź to nie mogli ukończyć 4 klas i uzupełniali najkonieczniejsze wiadomości domową nauką, bądź też ukończyli 4 klasy, lecz wynieśli z nich bardzo nie wielkie wiadomości i dlatego szkołę przygotowawczą (gimnazjum) wcześniej opuścili, podczas, gdy zdolniejsi i pracowici pozostają w gimnazjum aż do ukończenia, chyba, że zupełny brak środków materialnych zmusza ich do wcześniejszego przerwania nauk przygotowawczych i poświęcenia się naukom fachowym rolnictwu. Tym brakiem uzdolnienia i zamiłowania do pracy (przynajmniej u niektórych) Dyrekcyja objaśnia ten fakt, że tak w tym roku, jak i w latach ubiegłych wielka stosunkowo ilość uczniów opuściła zakład w ciągu roku, a również i nie przeszła na wyższe kursa.

Daty, dotyczące narodowości, wyznania, wieku i przygotowania naukowego uczniów, zawodu rodziców i zmian zaszyłych co do ilości uczniów w ciągu roku szkolnego 1911/1912.

	Na roku		
	I.	II.	III.
a) Frekwencya i jej wahania w ciągu roku szkolnego:			
Zapisało się z początkiem roku szkolnego 1911/1912	25	20	18
Ubyło w ciągu roku szkolnego	5	6	—
Pozostało z końcem roku szkolnego	20	14	18
b) Według narodowości było:			
Polaków	25	20	18
c) Według wyznania:			
Rzymsko katolickiego	25	19	18
Ewangelickiego	—	1	—
d) Wiek uczniów (z pozostałych 53):			
17 lat ukończonych	2	—	—
18 " "	7	2	1
19 " "	4	2	2
20 " "	5	2	6
21 " "	1	6	4
22 " "	—	3	2
23 " "	—	—	2
24 " "	1	—	—
25 " "	—	—	1
e) Przygotowanie naukowe nowowstępujących:			
Ukończyło 4 klasy gimnazyalne lub realne	11	—	—
Ukończyło 5 " " " "	7	—	—
Ukończyło 6 " " " "	2	—	—
Przyjęto na podstawie złożonych świadectw	13	—	—
Przyjęto na podstawie złożonego egzaminu wstępnego	7	—	—
f) Zawód rodziców:			
Właścicieli lub dzierżawców dóbr	17	5	13
Urzędników prywatnych	1	4	1
Urzędników autonomicznych lub rządowych	—	4	2
Kupców i przemysłowców	—	1	2
Adwokatów	2	—	—
Z 20 uczniów roku I. nie zostało dopuszczonych do egzaminów rocznych 2.			
Z 18 uczniów składających egzamina roczne:			
Złożyło egzamin z wyszczególnieniem			5
Złożyło egzamin z dobrym postępem			10
Nie złożyło egzaminu bez prawa powtarzania			2
Do egzaminu poprawczego z botaniki przeznaczono			1
Z 14 uczniów roku II. wszyscy zostali dopuszczeni do egzaminów rocz-			
nych, z tych			
Złożyło egzamin z wyszczególnieniem			9

Złożyło egzamin z dobrym postępowaniem	5
Z 18 uczniów roku III. złożyło egzamina roczne	18
Z 18 uczniów III. roku przystąpiło do egzaminu głównego	18
Złożyło egzamin główny z odznaczeniem	9
Złożyło egzamin główny z postępowaniem dobrym	9

Stypendya.

W roku szkolnym 1911/1912 pobierało stypendya 21 uczniów, a mianowicie:

1) Z fundacyi im. Konstantego Zahorskiego 1 stypendyum w kwocie 600 koron rocznie uczeń II. roku Kazimierz Horoszkiewicz;

2) Z fundacyi ś. p. Napoleona Jeleńskiego 2 stypendya po 400 koron rocznie uczniowie: Aleksander Freytag (roku III.) i Kazimierz Gałęcki (roku II.);

3) Z fundacyi ś. p. Piotra Więclawskiego 1 stypendyum 400 koron, Tadeusz Kusz (roku III.);

4) Z fundacyi ś. p. Kajetana hr. Lewickiego 1 stypendyum w kwocie 400 koron rocznie, Tadeusz Różański z roku III.;

5) Z fundacyi im. Władysława Łozińskiego (familijne) 1 stypendyum w kwocie 400 koron rocznie, Mieczysław Starzewski z roku III.;

6) Z fundacyi ś. p. Prus Petryczyna 7 stypendyów po 250 koron rocznie uczniowie: Stefan Gajewski, Roman Szydłowski i Bronisław Szymkiewicz z roku III., Michał Głowacki, Kazimierz Gałęcki i Józef Kopeć z roku II. i Tadeusz Krajewski z roku I.;

7) Z fundacyi ś. p. Tomasza Bodziocha 7 stypendyów po 200 koron rocznie uczniowie: Bronisław Szymkiewicz i Kazimierz Wereszczyński z roku III., Józef Kopeć, Jan Lerczyński, Stanisław Mazurkiewicz, Franciszek Zagórski i Tadeusz Zgliczyński z roku II.

8) Z fundacyi ś. p. Agenora hr. Gołuchowskiego 1 stypendyum w kwocie 400 koron rocznie, Jan Myszkowski uczeń roku III.

Miejsca funduszowe po 800 koron rocznie zajmowali uczniowie: Rudolf Dobrzański i Józef Szymanek z roku III., Wiktor Gowin z roku II. i Stanisław Tokarzewski z roku I.

Uwolnieni od opłaty czesnego za I. i II. półrocze byli następujący uczniowie: Władysław Breitkopf, Kazimierz Gałęcki, Michał Głowacki, Wiktor Gowin, Kazimierz Horoszkiewicz, Józef Kopeć, Jan Lerczyński, Stanisław Mazurkiewicz, Franciszek Zagórski i Tadeusz Zgliczyński z roku II. Piotr Biernacki, Ludwik Byszewski, Rudolf Dobrzański, Aleksander Freytag, Stefan Gajewski, Boguchwał Gniazdowski, Tadeusz Kusz, Jan Myszkowski, Tadeusz Różański, Roman Szydłowski, Bronisław Szymkiewicz i Józef Szymanek z roku III.

Za II. półrocze uwolnieni zostali następujący uczniowie: Władysław Gosztowt z roku II. i Stefan Linzenbarth z roku I.

Kronika szkoły.

Rok szkolny rozpoczął się z dniem 16. września. W dniu 16. odbyły się egzamina wstępne kandydatów, w dniu 17. września egzamina poprawcze, dnia 19. września przyjazd uczniów z roku II. i III., dnia 20. września odbyło się uroczyste nabożeństwo na rozpoczęcie roku szkolnego i w tymże dniu o godzinie 10 rano rozpoczęły się wykłady.

W dniu 4 października 1911, jako w dzień imienin Najjaśniejszego Pana Cesarza Franciszka Józefa I., odprawionem zostało w kaplicy zakładowej uroczyste nabożeństwo.

W dniu 16. października 1911 odprawionem zostało żałobne nabożeństwo za duszę ś. p. Tadeusza Kościuszki.

Dnia 7. i 8. listopada 1911 O. Reformata z ^r_k Krakowa spowiadał i komuni- kował uczniów.

W dniu 29. listopada 1911 odprawionem zostało żałobne nabożeństwo za poległych w powstaniu listopadowem.

W dniu 23 stycznia 1912 odyrawionem zostało żałobne nabożeństwo za poległych uczestników powstania w roku 1863—1864.

Dnia 17. marca do 20. marca 1912 odbywały się św. rekolekcyje dla uczniów. Nauki prowadził ks. O. Reformat z Krakowa, św. spowiedzi słuchali prócz rekolektanta O. Konrad, reformat i Katecheta zakładowy ks. Władysław Jelonek.

W dniu 27. kwietnia 1912 odprawionem zostało żałobne nabożeństwo za duszę ś. p. Bolesława **Rugiewicza**.

W dniu 3. maja 1912 odprawionem zostało uroczyste nabożeństwo jako w rocznicę konstytucyi 3. maja.

W dniu 2. grudnia 1911 uczniowie tutejszej szkoły urządzili uroczysty obchód rocznicy listopadowego powstania, podczas którego odegrano parę wyjątków z „Dziadów“ Mickiewicza.

W dniu 20. kwietnia 1912 odbyła się w zakładzie „Loterya fantowa“ na dochód miejscowego Koła T. S. L. — Podczas loteryi odegrali uczniowie, przy współudziale miejscowych pań krotochwilę w jednym akcie Jaroszyńskiego „Fatalista“.

W dniu 5. maja 1912 miejscowe T. S. L. urządziło w sali rekreacyjnej wieczorek patriotyczny dla mieszkańców wsi okolicznych. Odegrano utwór dramatyczny Józefa Lorentza pod tytułem „Zmartwychwstanie“.

W dniu 13. i 14. lutego 1912 odbyły się półroczne egzamina: z geografii na roku I. z ustaw agrarnych na roku III. Nadto dnia 26. i 27. lutego odbyły się półroczne egzamina na roku II. z anatomii i fizjologii zwierząt oraz z fizjologii roślin.

W dniach od 4. do 7. października 1911 odbyli uczniowie roku III. pod przewodnictwem dyrektora szkoły J. F. Sikorskiego i profesorów J. Zawadzkiego, Dr. Z. Jaworskiego i H. Maciejowskiego wycieczkę naukową do dóbr Hr. Płatera „Moszków ad Sokal“.

W dniu 23. października 1911 odbyli uczniowie roku II. i III. pod przewodnictwem dyrektora szkoły J. F. Sikorskiego wycieczkę gleboznawczą i geologiczną do Sanki, Tenczynka, Dębniaka i Czerny.

W dniach 14. i 15. marca 1912 odbyli uczniowie roku III. pod przewodnictwem profesora J. Zawadzkiego, Dr. Z. Jaworskiego i H. Maciejowskiego wycieczkę naukową do dóbr Tarnowskich, J. O. Księcia Sanguszki, do szkoły mleczarskiej w Rzeszowie i niższej szkoły rolniczej w Miłocinie.

W marcu 1912 uczniowie roku III. z profesorem Dr. Z. Jaworskim zwiedzili jarmark koński w Krakowie oraz jak zawsze, dzięki uprzejmości dyrektora rzeźni miejskiej, p. Papée urządzenia tej rzeźni.

W dniu 6. maja 1911 odbyli uczniowie pod przewodnictwem prof. Dr. Z. Jaworskiego i H. Maciejowskiego wycieczkę naukową do dóbr Krzeszowickich.

W dniu 18. i 19. czerwca 1912 odbyli uczniowie roku III. pod przewodnictwem prof. J. Zawadzkiego, Dr. Z. Jaworskiego i H. Maciejowskiego wycieczkę naukową do dóbr „Czudec“ p. p. Uznańskich i do Ordynacyi „Pełkinie“ Książąt Czartoryskich.

Poczuwamy się do miłego obowiązku na tem miejscu imieniem szkoły złożyć najserdeczniejsze podziękowanie wszystkim P. P. Właścicielom za łaskawe zezwolenie na zwiedzanie oraz za szczeropolską gościnność, okazywaną wycieczce. Niemniej wszystkim P. p. Właścicielom i Kierownikom czy to gospodarstw, czy zakładów przemysłowych za łaskawe, a zawsze cenne wskazówki, pouczenia i trudy, połączone zawsze z taką wycieczką, składamy gorące słowa podziękia.

Egzamina roczne i główny odbyły się w roku szkolnym 1911/12 w czasie od 1. do 14 lipca 1912 włącznie.

Z 18 uczniów roku I. przystępujących do egzaminów, następujący uzyskali przejście na rok II :

1) Henryk **Czarnocki**, 2) Józef **Gruja** z odznaczeniem, 3) Stefan **Jabłonowski**, 4) Tadeusz **Krajewski** z odznaczeniem, 5) Stefan **Linzenbarth**, 6) Witołd **Majewski**, 7) Witołd **Nowodworski** z odznaczeniem, 8) Tomasz **Olszewski**, 9) Mieczysław **Orzeszkowski**, 10) Adolf **Popowski** z odznaczeniem, 11) Emanuel **Rybicki**, 12) Tadeusz **Szayer**, 13) Wacław **Szymański**, 14) Stanisław **Tokarzewski**, 15) Adam **Zaleski** z odznaczeniem, 16) Juliusz **Doblecki** przeznaczony do egzaminu poprawczego z botaniki. — Dwom odmówiono powtarzania nauki.

Z 14. uczniów roku II. przystępujących do egzaminów rocznych, następujący uzyskali przejście na rok III.:

1) Władysław **Breitkopf**, 2) Kazimierz **Gałecki** z odznaczeniem, 3) Michał **Głowacki** z odznaczeniem, 4) Władysław **Gosztowt**, 5) Wiktor **Gowin** z odznaczeniem, 6) Kazimierz **Horoszkiewicz**, 7) Józef **Kopeć** z odznaczeniem, 8) Franciszek **Kuester** z odznaczeniem, 9) Jan **Lerczyński** z odznaczeniem, 10) Stanisław **Mazurkiewicz** z odznaczeniem, 11) Kazimierz **Ściborowski**, 12) Jerzy **Skrzyszowski**, 13) Franciszek **Zagórski** z odznaczeniem, 14) Tadeusz **Zgliczyński** z odznaczeniem.

Na 18 uczniów roku III. dopuszczonych do składania egzaminów rocznych, wszyscy złożyli te egzamina i wszyscy dopuszczeni zostali do składania egzaminów głównych, które odbyły się w dniu 12., 13. i 14 lipca 1912.

W skład komisji egzaminacyjnej pod przewodnictwem prof. J. F. Sikorskiego, dyrektora szkoły, wchodził prof. Dr. Z. Jaworski, H. Maciejewski, K. Biliński jako egzaminatorowie, a ks. W. Jelonek jako gospodarz roku III.

Egzamin główny złożyli:

1) Piotr **Biernacki** z Dobratyna z odznaczeniem, 2) Ludwik **Byszewski** z Hołudzy, 3) Rudolf **Hubal-Dobrzański** ze Lwowa, 4) Aleksander **Freitag** z Gasperolina z odznaczeniem, 5) Stefan **Gajewski** z Romanowa, 6) Boguchwał **Gniazdowski** z Świdziebnej, 7) Jerzy **Grocholski** z Różysk, 8) Stefan **Kiedrzyński** z Warszawy z odznaczeniem, 9) Tadeusz **Kusz** z Krakowa z odznaczeniem, 10) Jan **Myszkowski** z Hruszowic z odznaczeniem, 11) Tadeusz **Różański** z Kęi z odznaczeniem, 12) Józef **Sikorski** z Morawicy, 13) Mieczysław **Starzewski** z Tarnowa, 14) Stanisław **Szeliski** z Gradowa z odznaczeniem, 15) Roman **Szydłowski** ze Stawu z odznaczeniem, 15) Józef **Szymanek** z Mikuszowic, 17) Bronisław **Szymkiewicz** z Wilna z odznaczeniem i 18) Kazimierz **Wereszczyński** z Krymidowa.

W myśl § 20. Statutu organizacyjnego szkoły i § 46. Regulaminu szkolnego dla egzaminów i świadectw, główne świadectwa kwalifikacyjne po odbyciu jednorocznej praktyki gospodarzezy otrzymali:

1) Antoni	Puzyński ,	który ukończył szkołę w roku 1907,
2) Franciszek	Drescher ,	" " " " " 1908,
3) Wacław	Gałecki ,	" " " " " 1910,
4) Kazimierz	Szulistawski ,	" " " " " 1911.

Zbiory i pracownie.

1. Pracownia chemii ogólnej i technologii rolniczej.

Z ważniejszych nabytków zanotować należy: cylinder stalowy do tlenu, wentyl redukcyjny do tlenu, stoliczek niwelacyjny, aparat Kippa na 2 litry, 2 buretty Mohra na 50 cm, bateria galwaniczna chrommowa z 10 ogniwami, smółka uranowa, spinthariskop (radium)

Biblioteka szkolna.

Z końcem roku szkolnego 1910/11 biblioteka szkolna liczyła 4773 dzieł w 5709 tomach. W ciągu roku szkolnego 1911/12 przybyło 106 dzieł w 139 tomach, tym sposobem biblioteka liczy 4879 dzieł w 5848 tomach. Przybytek wykazują następujące działy:

Dział		1 dzieło	1 tom.
I.	Teologia i Filozofia	1	2
"	II. Pedagogika	2	" "
"	III. Język, literatura i sztuka	13	" 39 "
"	IV. Beletrystyka	20	" 21 "
"	V. Historia powszechna i polska	10	" 11 "
"	VI. Geografia	1	" 1 "
"	VIII. Nauki przyrodnicze	14	" 15 "
"	IX. Gospodarstwo wiejskie	34	" 36 "

„ X. Technologia	1	„	1	„
„ XII. Inżynierya	1	„	1	„
„ XIII. Ekonomia społeczna, statystyka i prawo	1	„	2	„
„ XIV. Podręczniki szkolne	3	„	3	„
„ XV. Wydawnictwa peryodyczne	3	„	4	„
„ XVI. Rozmaitości	2	„	2	„
	razem . . . 106 dzieł 139 tom.			

Bibliotekę szkolną zawiaduje ks. Władysław Jelonek. Jak w poprzednim roku tak i w bieżącym wydawał uczniom książki z działu beletrystycznego i podręczniki p. Józef Kowalski prefekt internatu; dzieła naukowe tak profesorom jak i uczniom wypożyczał ks. W. Jelonek. — Dyrekcyja poczuwa się do miłego obowiązku wyrażenia swojej wdzięczności tak Akademii Umiejętności w Krakowie jak i c. k. Ministerstwu rolnictwa i Wydziałowi krajowemu za pomnożenie biblioteki szkolnej wydawnictwami przesyłanemi darmo.

Biblioteka otwartą jest dla użytku tak profesorów i urzędników szkoły, jak i dla uczniów trzy razy tygodniowo po 1 godzinie.

Czasopisma prenumerowane w roku 1911/12 były następujące: Czas; Wiener landwirtschaftliche Zeitung; Deutsche landwirtschaftliche Presse; Naturwissenschaftliche Rundschau; Land u. Forstwirtschaftliche Unterrichts-Zeitung; Czasopismo techniczne; Rolnik śląski; Misyse katolickie; Kwartalnik historyczny; Poradnik językowy; Przewodnik bibliograficzny; Przegląd weterynaryjny; Chemik polski; Gazeta rolnicza; Tygodnik rolniczy; Rolnik; Österreichische Molkerei-Zeitung; Chemiker Zeitung; Jahrbücher für Nationalökonomie; Zeitschrift für Spiritusindustrie; Jahresbericht für Landwirtschaft; Biologisches Centralblatt; Botanisches Centralblatt; Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten; Botanische Zeitung; Centralblatt für Bacteriologie; Fühlings landwirtschaftliche Zeitung; Biedermann's Centralblatt für Agriecultur-Chemie; Landwirtschaftliche Jahrbücher; Ergänzungsland für landw. Jahrb.; Journal für Landwirtschaft; Landwirtschaftliche Versuchstationen; Przewodnik rolniczop-rzemysłowy; Zeitschrift für das österreich. landw. Versuchswesen; Lebensgeschichte der Blütenpflanzen; Przegląd hodowlany i mleczarski; Naturwissenschaftliche Wochenschrift.

Sprawozdanie lekarza zakładowego.

W ubiegłym roku szkolnym zgłosiło się 760 uczniów o poradę lekarską, z tych 292 leżało przez 577 dni w infirmeryi. Cierpienia były przeważnie chwilowe przemijające, gdyż na jedną chorobę wypadła przeciętnie czas trwania niecałych dwóch dni.

Park szkolny, dziedziniec, ogród pomologiczny i warzywny, wreszcie plantacye łoży koszykarskiej.

W ogrodzie pomologicznym uszlachetniono szkółkę drzew owocowych zasadzoną w roku 1910, przeszczepiono drzewa starsze, wydające owoce liche, przesadzono nową szkółkę na przestrzeni 1800 m², wykopano i sprzedano szkółkę drzewek z roku 1906. Urodzaj owoców był średni, na niekorzystny zbiór owoców wpłynęło ujemnie zbyt suche lato. Drzewka owocowe sprzedane zostały okolicznym włościanom i dworom po niższej cenie.

W ogrodzie warzywnym hodowano różne warzywa zastosowane do potrzeb miejscowych, na większą skalę hodowano pomidory, truskawki i kapustę zwykłą. Warzywa zbyte zostały na miejscu.

Dział ozdobny, będący dalszą częścią dwóch powyższych działów, obejmuje szklarnie inspekta, szkółki kwiatowe, drzew i krzewów ozdobnych. W szklarniach hodowano różne rośliny w celu demonstracyi naukowej, do ozdobnictwa zakładowego, oraz w celu handlowym. W rozmnażalni zaszczepiono i wyhodowano około 1400 sztuk róż. Na inspektach hodowano różne rozsady kwiatowe i warzywne do swoich i handlowych potrzeb. W szkółkach krzewy i drzewa ozdobne również na ten sam

cel. Ogólny rozwój wegetacji był dobry, dotkliwe szkody tylko wyrządzały zalewy wody, zalewając szklarnie, inspekta i piwnice. Dochód ogrodów za rok 1911 wynosił 1245 koron 64 groszy.

W parku skończono rów kanalizacyjny, zasypano ziemią skończoną część, i zrobiono skwer gazonowy. Wysadzono 60 róż i kilka drzew szpilkowych, zasiano nowe trawniki na 1/3 części parku i obsadzono kwietnikami, jak corocznie. Sprawiono ogrodzenie siatkowe koło dwóch placów tenisowych, uporządkowano brzegi młynówki przez obmurowanie kamieniami, częściowo zaś przez danie nowych opłotków; brzegi zrównano i obsadzono wierzabami. Sprawiono nową szluzę żelazną do napuszczania wody, nowe zastawki do mnicha, dano nowy płot z kolczastego drutu koło drogi zakładowej, oraz nowe słupy do urządzeń gimnastycznych.

Pod wiklinę zregulowano na terytoryum Pasieka 5 morgów starej kultury i zaszadzono nową wiklinę. Młodsze kultury okopano, w starszych zaś plewiono trwałe chwasty. Wzdłuż zregulowanego miejsca wykopano rów w celu odwodnienia wikliny, zasypano doły i łachy i obsadzono wikliną. Zbiór wikliny w tym roku dał bardzo małe plony z powodu długotrwałej suszy, wprawdzie jakość prętów była doskonała, ale słaby wzrost obniżył znacznie ilość na wagę. Plantacja wikliny, mieszcząca się na brzegach Wisły, ciągnąca się około 7 klm wąskim pasem, obejmuje grunt nader lichey, a sąsiedztwo Wisły wyrządza stale dotkliwe szkody, gdzie oprócz corocznego zakulturowania nowego, trzeba jeszcze umacniać brzegi, które Wisła przy większym stanie wody stale szarpie. W tym roku został wybudowany nowy skład na przechowywanie wikliny korowanej, oraz moczarka ze szluzą do spiętrzania wody służąca do moczenia wikliny przeznaczonej do korowania. Dochód z wikliny za rok 1911 wynosił 5416 kor.

Folwark.

Gospodarstwo rolne wobec założenia 6¹/₂ morga trwałego pastwiska znalazło się pod względem organizacji w fazie przejściowej, gdyż plan gospodarczy został zmieniony, a myślą jego przewodnią jest głównie produkcja takich roślin, któreby ograniczyły przykupno objętościowej karmy i zapewniły potrzeby samego gospodarstwa, a wreszcie takich, któreby przez sprzedaż płodów mających zbyt miejscowy rokowały najwyższy dochód z gospodarstwa.

Posuszny rok wpłynął niepomyślnie na plony roślin, zwłaszcza okopowych, to też i dochód z tego źródła uległ znacznej zmianie.

Obora. — Zaprowadzone w oborze żywienie indywidualne podniosło znacznie produkcję mleka jakoteż stan odżywienia obory. Dochód z płodów zwierzęcych z tego powodu podniósł się znacznie. Ponieważ buhaj okazał się nieużytecznym, zakupiono z zarodowej obory w Jodłowniku nowego buhaja z bardzo dobrym rodowodem. Po buhaju dawnym przychowano dwie cieliczki, których budowa i wzrost rokuje dobrą przyszłość. Z dniem 1. stycznia 1912 przyjęto tutejszą oborę do związku polskiego czerwonego bydła, na razie tylko sztuk 6. Przeciętny udój za rok 1911 był 2720 kg.

Chlewnia składająca się z 5 macior i jednego knura dała o tyle mniej pomyślne rezultaty, że wobec panującej w okolicy pryszczycy, odessane prosięta musiały być pozbyte miejscowym nabywcom po cenie zbyt niskiej.

Gospodarstwo lasowe dało z wyrebu wyniki normalne. Kultury nowe zwłaszcza na podłożu skalistym wykonane z powodu posuchy niszczały, tak, że w niektórych miejscach prawie muszą być odnowione.

Roboty folwarczne z powodu ciągłych deszczów wiosennych znacznie się opóźniły, tak, że zbiór siana jakkolwiek jakościowo i ilościowo nie zły, nie mógł być w roku gospodarczym ukończony. Opóźnienie to dotyczyło również roślin okopowych. — Również zboża na „Łazach“ zostały przez grad uszkodzone i w Towarstwie asekuracyjnym zgłoszone.

Za Dyrektora:

prof. J. Zawadzki, w. r.